

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE /ñ/ SESİ*

/ñ/ Sound in Contemporary Turkish Dialects

Veysel İbrahim KARACA¹ ve Ahmet BURAN²

¹Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ, vkaraca@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9365-960X

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ, aburan@firat.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8430-1008

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
02.10.2023

Kabul/Accepted:
13.01.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1370073

Anahtar Kelimeler

Çağdaş Türk Lehçeleri,
Ünsüzler, Damak Ünsüzleri,
Ses Değişimleri, Geniz
Ünsüzleri

ÖZ

Türkçenin tartışmalı seslerinden biri olan /ñ/ sesi temas derecesi, artlık-önlük, ses birim olup olmama, birincil olup olmama ve birleşik bir ses olup olmama gibi durumlar açısından birçok araştırmacının konu edindiği bir sestir. Söz konusu ses Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren çeşitli oranlarda tespit edilebilmektedir. /ñ/ sesi harf olarak da özel işaretlendirmeler ile Türkçe metinlerde tarihî dönemlerden çağdaş dönemlere kadar görülebilmektedir. Ayrıca /ñ/ ünsüzü Altay dillerinin birçoğunda çeşitli varyantlarıyla örneklendirilebilen bir sestir. Söz konusu çalışma damak ünsüzlerinden biri olarak tanımlanan bu ünsüzün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumunun Eski Türkçe dönemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi üzerine kurulmuştur. Eski Türkçe döneminde söz konusu sesi bünyesinde bulunduran sözcükler belirlenerek bu ünsüzün söz başında, söz içinde ve söz sonundaki durumları Oğuz, Kıpçak Kuzey Doğu ve Karluk grubu Türk lehçelerinde eş zamanlı ve karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmiştir. İnceleme söz konusu lehçelerin yazı dilleri üzerine kurgulanmış bir fonetik çalışma olup söz konusu lehçelerin ağızları çalışmanın kapsamında bulunmamaktadır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar "Sonuç" bölümünde maddeler hâlinde belirtilerek söz konusu seslerin durumu tablolar ile şematik olarak gösterilmiştir.

ABSTRACT

Keywords

Contemporary Turkish
Dialects, Consonants, Palatal
Consonants, Voice Changes,
Nasal Consonants

The /ñ/ sound, which is one of the controversial sounds of Turkish, is a sound that many researchers deal with in terms of the degree of contact, after-apron, whether it is a phoneme, whether it is primary or not, and whether it is a combined sound. The sound in question can be detected in various proportions since the first written texts of Turkish. The /ñ/ sound can be seen in Turkish texts from historical periods to contemporary periods with special markings as a letter. In addition, the /ñ/ consonant is a sound that can be exemplified in many of the Altaic languages with its various variants.

The study in question is based on the comparative analysis of the situation of this consonant, which is defined as one of the palatal consonants, in Contemporary Turkish dialects with the Old Turkish period. In the Old Turkish period, the words containing the sound in question were determined and the situations of this consonant at the beginning, in the word and at the end of the word were examined in Oghuz, Kipchak North East and Karluk group Turkish dialects with a simultaneous and comparative method. The study is a phonetic study based on the written languages of the dialects in question, and the dialects of these dialects are not included in the study.

The results reached in the study were stated in the "Conclusion" section and the status of the sounds in question was shown schematically with tables.

Atıf/Citation: Karaca, V. İ. ve Buran, A. (2024). Çağdaş Türk Lehçelerinde /ñ/ Sesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 1, 57-68.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Veysel İbrahim KARACA, vkaraca@firat.edu.tr

* Bu makale, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ahmet BURAN danışmanlığında hazırlanan "Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünsüzler" başlıklı doktora tezinden oluşturulmuştur.

1. Giriş

/ñ/ ünsüzünü dilin arka tarafının yumuşak damağa teması ile boğumlanan bir nazal ünsüz olup "ng" sesini vermektedir (Ergin, 2002: 44). Bu sesin tıpkı /ñ/ sesi gibi tek ses mi yoksa birleşik bir ses mi olduğu kadar ön damak ünsüzü mü art damak ünsüzü mü olduğu da tartışmalı bir konudur. Söz konusu ses hem ön ünlülerle hem de art ünlülerle kullanılmaktadır (ET *meñgü*, ET *toñuz* vb.). Bu durum /ñ/ sesinin artlık önlük bakımından nötr bir ses olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu sesin birçok çalışmada art damak ünsüzleri arasında değerlendirildiği görülmektedir.

Kaya (2021: 1175), /ñ/ ve /ñ/ seslerinin arasındaki farkı temas derecesi bakımından değerlendirip ñ sesinin temas derecesinin /ñ/ sesine göre zayıf olduğu tespitinde bulunmuştur. Ayrıca bu iki sesin, sırasıyla /y/ ve /g/ seslerinin genizsil biçimleri olduğunu belirtmiştir.

Çağatay (1954: 15) ise "Türkçede ñ ~ ğ Sesine Dair" başlıklı makalesinde Türkçedeki /ñ/ ünsüzünün kapanmalı damak ünsüzleri olan /ğ/, /g/, /k/ ve /k/ sesleri ile yakın ilişkide olduğunu belirtmiştir. Poppe (1994: 112) bu ünsüzü yalnızca hece ve sözcük sonunda bulunan bir art damak geniz sesi olarak tanımlarken; Ergin (2002: 44) söz konusu ünsüzü ötümlü bir arka damak ünsüzü olarak nitelendirmiştir. Karaağaç ise (2010: 197-199) bu ünsüzü /g/, /k/ ve /ğ/, /k/ ünsüzlerinin genizsil biçimi olarak değerlendirmiştir.

/ñ/ sesi eski Türkçe döneminden itibaren görülebilen ve sonra da Türkçenin tarihî devir ve lehçelerinde de varlığını hissettiren bir sestir. Hatta bazı dönem ve lehçelerde /ñ/ sesi için özel işaretlendirmeler de yapılmıştır¹. Bugün de /ñ/ sesi bazı lehçelerde terk edilmiş olmasına rağmen birçok lehçede de hem ses hem de harf olarak yaşamaktadır. Bu ses bazı dönemlerde özellikle de Karahanlı Türkçesi döneminde birincil seslerden biridir ve /ñ/nin anlam ayırt edici özelliği belirgindir. Örneğin, *men*: ben / *meñ*: yüzdeki ben, *ton*: giysi / *toñ*:- buz tutma, donma (Ercilasun, 2005: 350; Bozkurt, 2002: 151). Ancak çok az örnekte anlam ayırt eden ve bunun aksine yüzlerce örnekte (teñiz > deniz, beñiz > beniz vb. gibi) anlam ayırımına yol açmayan bir sesin sesbirim olup olmadığı şüphelidir. Ayrıca bu sesin en eski dönemlerden itibaren /n/ veya /g/ sesi olarak zaman zaman ayrıştığı da bilinmektedir.

Bu sesin Altay dillerindeki durumunda bakıldığında ise /ñ/ sesinin iç ve son seste sağlam bir denklik özelliği taşıdığı ve genellikle geniz n'si ya da art damak g'sine değiştiği gözlemlenmektedir. Poppe (1994: 114), /ñ/ sesinin Ana Moğolcada ünlüler arası durumda (VKV) hem ötümlü hem de ötümsüz olarak görüldüğünü belirtmiştir. Bu durum /ñ/ sesinin ng/ng yapısıyla birlikte nk/nk yapısını da hatırlatmaktadır. Yani söz konusu sesin arkaik bir nk/nk yapısından gelişmiş olabileceği ve zaman içerisinde en az çaba yasası ilkesi ve Türkçenin temayüllerinden biri olan tonlulaşma-ünlüleşme eğiliminin bir sonucu olarak ng/ng formuna dönüşmüş olabileceği de düşünülmelidir. Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde görülebilen örnekler (Alt. *möñkü*; Hak. *mükü*) bu tespiti destekler nitelikte değerlendirilebilir. Ayrıca Altay dillerinde de bu durum örneklendirilebilir: Jap. *tinkir* "tanrı" vb. (Starostin vd., 2003: 1402).

2. /ñ/ Ünsüzünün Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümü

2. 1. Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde

2. 1. 1. Ön Seste

Oğuz grubu Türk lehçelerinde söz başında /ñ/ sesi bulunmamaktadır.

2. 1. 2. İç Seste

/ñ/ ünsüzü söz içinde Türkmen Türkçesinde genel olarak korunurken Azerbaycan, Gagavuz ve Türkiye Türkçesinde yoğunlukla /-n-/ sesine değişmiştir. Azerbaycan, Gagavuz ve Türkiye Türkçesinde -ñ- > -m- değişimi de izlenebilmektedir. Ayrıca Türkmen Türkçesinde ikizleşme örneklerine de rastlanılmaktadır.

¹ ñ sesi için Kaşgarlı Mahmut DLT'de söz konusu sesi Arapçanın ses hazinesinde bulunmadığı için özel bir işaretlendirme yaparak "tâli harfler" arasında belirtmiştir (كڤ). Söz konusu işaretlendirmeler hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Buran ve Gökçen Durukoğlu, 2022, *Dîwânu Lugâti 't-Türk'e Göre Arapçada Bulunmayan Türkçe Seslerin Nitelikleri ve Yazıda Gösterilme Biçimleri -Tâli Harfler-*, Türk Dili ve Edebiyatı Çalışmaları, Kutlu Yayınevi, İstanbul, s. 31-66.

2. 1. 2. 1. Korunması

-ñ- > -ñ-

ET aña-

Tkm. *aña-* “anlamak”

krş. Az. *anla-*; Gag. *anna-*; TT *anla-* (DLT: 553; Altaylı, 2018: 179; Gaydarci vd., 1991: 14; Tekin vd., 1995: 30; TS: 128).

AO beñiz

Tkm. *meñiz* “beniz”

krş. Az. *beniz*; Gag. *beniz*; TT *beniz* (Choi, 1992: 283; ADİL1: 278; Gaydarci vd., 1991: 33; Tekin vd., 1995: 454; TS: 308).

ET meñze-

Tkm. *meñze-* “benzemek”

krş. Gag. *benze-*; TT *benze-* (Gabain, 2000: 286; Gaydarci vd., 1991: 33; Tekin vd., 1995: 454; TS: 309).

ET toñuz

Tkm. *doñuz* “domuz”

krş. Az. *donuz*; Gag. *domuz*; TT *domuz* (Gabain, 2000: 301; Altaylı, 2018: 944; Gaydarci vd., 1991: 80; Tekin vd., 1995: 170; TS: 703).

2. 1. 2. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ- > -n-

ET aña-

Az. *anla-*; Gag. *anna-*; TT *anla-* “anlamak”

krş. Tkm. *aña-* (DLT: 553; Altaylı, 2018: 179; Gaydarci vd., 1991: 14; Tekin vd., 1995: 30; TS: 128).

AO. beñiz

Az. *beniz*; Gag. *beniz*; TT *beniz* “beniz”

krş. Tkm. *meñiz* (Choi, 1992: 283; ADİL1: 278; Gaydarci vd., 1991: 33; Tekin vd., 1995: 454; TS: 308).

ET toñuz

Az. *donuz* “domuz”

krş. Gag. *domuz*; Tkm. *doñuz*; TT *domuz* (Gabain, 2000: 301; Altaylı, 2018: 944; Gaydarci vd., 1991: 80; Tekin vd., 1995: 170; TS: 703).

ET meñze-

Gag. *benze-*; TT *benze-* “benzemek”

krş. Tkm. *meñze-* (Gabain, 2000: 286; Gaydarci vd., 1991: 33; Tekin vd., 1995: 454; TS: 309).

ET yeñge

Az. *yenge*; TT *yenge* “yenge”

krş. Tkm. *yeñne* (DLT: 966; ADİL4: 578; Tekin vd., 1995: 692; TS: 2571).

-ñ- > -m-

ET toñuz

Gag. *domuz*; TT *domuz* “domuz”

krş. Az. *donuz*; Tkm. *doñuz* (Gabain, 2000: 301; Altaylı, 2018: 944; Gaydarci vd., 1991: 80; Tekin vd., 1995: 170; TS: 703).

ET süñük

Az. *sümüik* “kemik”

krş. Tkm. *süñük* (Gabain, 2000: 295; Altaylı, 2018: 3083; Tekin vd., 1995: 592).

ET köñlek

Gag. *gölmek*; TT *gömlək* “gömlək”

krş. Az. *köyneək*; Tkm. *köyneək* (DLT: 738; Altaylı, 2018: 1867; Gaydarci vd., 1991: 105; Tekin vd., 1995: 426; TS: 961).

2. 1. 2. 3. İkizleşmesi

-ñ- > -ññ-

ET yeñgeç

Tkm. *leññeç* “yengeç”

krş. Az. *yengec*; TT *yengeç* (DLT: 367; Choi, 1992: 397; ADİL4: 579; TS: 2571).

ET yeñge

Tkm. *yeññe* “yenge”

krş. Az. *yenge*; TT *yenge* (DLT: 966; ADİL4: 578; Tekin vd., 1995: 692; TS: 2571).

2. 1. 3. Son Seste

/ñ/ ünsüzü söz sonunda Türkmen Türkçesinde genel olarak korunurken Azerbaycan, Gagavuz ve Türkiye Türkçesinde sistemli bir şekilde; Türkmen Türkçesinde de nadiren /-n/ sesine değişmiştir.

2. 1. 3. 1. Korunması

-ñ > -ñ

ET biñ

Tkm. *müñ* “bin”

krş. Az. *min*; Gag. *bin*; TT *bin* (Tekin, 2008: 130; ADİL3: 370; Gaydarci vd., 1991: 36; Tekin vd., 1995: 467; TS: 345).

ET toñ-

Tkm. *toñ-* "donmak"

krş. Az. *don-*; Gag. *don-*; TT *don-* (Gabain, 2000: 301; Altaylı, 2018: 943; Gaydarci vd., 1991: 80; Tekin vd., 1995: 170; TS: 705).

ET öñ

Tkm. *öñ* "ön"

krş. Az. *ön*; Gag. *ön*; TT *ön* (Gabain, 2000: 290; Altaylı, 2018: 2661; Gaydarci vd., 1991: 189; Tekin vd., 1995: 504; TS: 1850).

2. 1. 3. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ > -n

ET otuñ < *hōtuñ

Az. *odun*; Gag. *odun*; Tkm. *ōdun*; TT *odun* “odun” (TDBUÜ: 178; DLT: 780; ADİL3: 513; Gaydarci vd., 1991: 185; Tekin vd., 1995: 482; TS: 1788).

ET çañ

Gag. *çan*; TT *çan* Tkm. *can* “çan” (Gabain, 2000: 271; Gaydarci, 1991: 51; Tekin vd., 1995: 94; TS 492).

ET biñ

Az. *min*; Gag. *bin*; TT *bin* “bin”

krş. Tkm. *müñ* (Tekin, 2008: 130; ADİL3: 370; Gaydarci vd., 1991: 36; Tekin vd., 1995: 467; TS: 345).

2. 2. Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde

2. 2. 1. Ön Seste

Kıpçak grubu Türk lehçelerinde söz başında /ñ/ sesi bulunmamaktadır.

2. 2. 2. İç Seste

/ñ/ ünsüzü söz içinde Kıpçak grubu Türk lehçelerinde dağınık bir görünüm arz etmektedir. Söz konusu ünsüz korunmuş ya da /n/, /m/ seslerine ve /w/ ve /y/ seslerine dönüşmüştür. Söz konusu -ñ- > -w- ve -ñ- > -y- değişimleri doğrudan gerçekleşmeyip ñ önce alt ses birimi olan -g- sesine ve -g- sesinin erimesi üzerinden de -w- ile -y- ünsüzlerine gelişmiştir (-ñ- > -g- > -w-/-y-) biçiminde gerçekleşmiştir. Ayrıca yine dağınık olarak düştüğü örnekler de görülür. Söz konusu düşmeler yine -ñ- > -g- > Ø şeklinde gerçekleşmiştir.

2. 2. 2. 1. Korunması

-ñ- > -ñ-

ET *teñiz*

Bşk. *diñiz*; Krç. Blk. *teñiz*; Kkp. *teñiz*; Kzk. *teñiz*; Kmk. *deñiz*; Nog. *teñiz*; Tat. *diñiz* “deniz”
krş. Kar. *tengiz*; Krg. *tenğiz*; Kır. Tat. *deniz* (DLT: 868; Özşahin, 2017: 130; Tavkul, 2020: 349; KKTS4: 308; Çulha, 2006: 107; Koç vd., 2003: 534; Yudahin, 2011: 725; Üseinov, 2005: 63; Pekacar, 2011: 112; Kalmıkova vd., 1963: 345; Ehmetyanov vd., 2014: 103).

ET *toñuz*

Bşk. *duñğiz*; Krç. Blk. *toñuz*; Kkp. *doñuz*; Kzk. *doñuz*; Krg. *donğuz*; Kmk. *doñuz*; Nog. *doñuz*; Tat. *duñğiz* “domuz”

krş. Kar. *domuz/tonhuz*; Kır. Tat. *domuz* (Tekin, 2016: 311; Özşahin, 2017: 133; Tavkul, 2020: 359; KKTS2: 82; Çulha, 2006: 59; Koç vd., 2003: 129; Yudahin, 2011: 311; Üseinov, 2005: 67; Pekacar, 2011: 115; Kalmıkova vd., 1963: 101; Öner, 2015: 109).

ET *yeñge*

Bşk. *yiñge*; Kkp. *jeñge*; Kzk. *jeñge*; Krg. *ceñe*; Tat. *ciñge* “yenge”

krş. Kır. Tat. *yenge* (DLT: 966; Özşahin, 2017: 716; Uyğur, 2019: 239; Koç vd., 2003: 174; KTLS: 982; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 381; Öner, 2015: 83).

ET *yalañuz*

Bşk. *yañğiz*; Kar. *yalañuz*; Kır. Tat. *yalañuz*; Kmk. *yañuz* “yalnız”

krş. Krç. Blk. *cangız*; Kkp. *jalğiz*; Kar. *yalhız*; Kzk. *jalğiz*; Krg. *calğiz*; Nog. *yalğızlık*; Tat. *yalğiz* (Gabain, 2000: 308; Özşahin, 2017: 693; Tavkul, 2020: 120; Uyğur, 2019: 223; Çulha, 2006: 119; Koç vd., 2003: 156; Yudahin, 2011: 168; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 374; Pekacar, 2011: 383; Güllüdağ, 1998: 355; Öner, 2015: 550).

ET *çiñra-*

Kmk. *ciñurla-*; Kkp. *şıñurla-*; Kzk. *şıñulda-* “çınlamak”

krş. Krg. *çinğilda-*; Kır. Tat. *çın-*; Tat. *çınla-* (DLT: 623; Özşahin, 2017: 521; KKTS4: 562; Koç vd., 2003: 654; Yudahin, 2011: 270; Üseinov, 2015: 310; Pekacar, 2011: 91; Öner, 2015: 97).

2. 2. 2. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ- > -n-

ET *teñiz*

Kar. *tengiz*; Krg. *tenğiz*; Kır. Tat. *deniz* “deniz”

krş. Bşk. *diñiz*; Krç. Blk. *teñiz*; Kkp. *teñiz*; Kzk. *teñiz*; Kmk. *deñiz*; Nog. *teñiz*; Tat. *diñiz* (DLT: 868; Özşahin, 2017: 130; Tavkul, 2020: 349; KKTS4: 308; Çulha, 2006: 107; Koç vd., 2003: 534; Yudahin, 2011: 725; Üseinov, 2005: 63; Pekacar, 2011: 112; Kalmıkova vd., 1963: 345; Ehmetyanov vd., 2014: 103).

ET *çiñra-*

Krg. *çinğilda-*; Kır. Tat. *çın-*; Tat. *çınla-* “çınlamak”

krş. Kmk. *ciñurla-*; Kkp. *şıñurla-*; Kzk. *şıñulda-* (DLT: 623; Özşahin, 2017: 521; KKTS4: 562; Koç vd., 2003: 654; Yudahin, 2011: 270; Üseinov, 2015: 310; Pekacar, 2011: 91; Öner, 2015: 97).

-ñ- > -m-

ET *koñuz*

Kar. *komuz* "böcek, kurt"

krş. Bşk. *kuñğiz*; Kkp. *koñuz*; Kzk. *koñuz*; Kmk. *konğuz*; Tat. *kuñğuz* (Gabain, 2000: 282; Özşahin, 2017: 282; Uyğur, 2019: 351; Koçak, 2021: 67; Koç vd., 2003: 318; Kúnos, 1999: 69).

ET *köñlek*

Kır. Tat. *kölmek*; Tat. *külmek* "gömlük"

krş. Bşk. *küldek*; Krç. Blk. *kölek*; Kkp. *köylek*; Kzk. *köylek*; Krg. *köynök*; Kmk. *gölek*; Nog. *köylek* (DLT: 738; Özşahin, 2017: 307; Tavkul, 2020: 217; Uyğur, 2019: 289; Eker, 1998: 437; Bayniyazov vd., 2019: 226; Yudahin, 2011: 511; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 171; Pekacar, 2011: 139; Öner, 2015: 238)

ET toñuz

Kar. *domuz/tonhuz*; Kır. Tat. *domuz* "domuz"

krş. Bşk. *duñgız*; Krç. Blk. *toñuz*; Kkp. *doñız*; Kzk. *doñız*; Krg. *donğuz*; Kmk. *doñuz*; Nog. *doñız*; Tat. *duñgız* (Tekin, 2016: 311; Özşahin, 2017: 133; Tavkul, 2020: 359; KKTS2: 82; Çulha, 2006: 59; Koç vd., 2003: 129; Yudahin, 2011: 311; Üseinov, 2005: 67; Pekacar, 2011: 115; Kalmıkova vd., 1963: 101; Öner, 2015: 109).

-ñ- > (-g-) > -w-

ET köñül

Kkp. *kewil/köñil* "gönül"

krş. Bşk. *küñil*; Krç. Blk. *köl*; Kar. *köñül*; Kzk. *köñil*; Krg. *könğül*; Kır. Tat. *göñül*; Kmk. *göñül*; Nog. *köñil*; Tat. *küñil* (Gabain, 2000: 283; Özşahin, 2017: 309; Tavkul, 2020: 216; Uyğur, 2019: 271, 283; Çulha, 2006: 149; Koç vd., 2003: 247; Yudahin, 2011: 503; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 126; Pekacar, 2011: 140; Eker, 1998: 435; Öner, 2015: 240).

-ñ- > (-g-) > -v-

ET süñük

Kar. *süvek* "kemik"

krş. Bşk. *höyek*; Krç. Blk. *süyek*; Kkp. *süyek*; Kzk. *süyek*; Krg. *sök*; Kmk. *süyek*; Nog. *süyek*; Tat. *söyek* (Gabain, 2000: 295; Özşahin, 2017: 213; Tavkul, 2020: 325; Uyğur, 2019: 520; Koçak, 2021: 56; Koç vd., 2003: 495; Yudahin, 2011: 664; Pekacar, 2011: 305; Eker, 1998: 435; Öner, 2015: 416).

-ñ- > (-g-) > -y-

ET köñlek

Kkp. *köylek*; Kzk. *köylek*; Nog. *köylek* "gömlek"

krş. Bşk. *küldek*; Krç. Blk. *kölek*; Kar. *kilmek*; Krg. *köynök*; Kır. Tat. *kölmek*; Kmk. *gölek*; Tat. *külmek* (DLT: 738; Özşahin, 2017: 307; Tavkul, 2020: 217; Uyğur, 2019: 289; Eker, 1998: 437; Bayniyazov vd., 2019: 226; Yudahin, 2011: 511; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 171; Pekacar, 2011: 139; Öner, 2015: 238).

ET süñük

Bşk. *höyek*; Krç. Blk. *süyek*; Kkp. *süyek*; Kzk. *süyek*; Kmk. *süyek*; Nog. *süyek*; Tat. *söyek* "kemik"

krş. Kar. *süvek*; Krg. *sök* (Gabain, 2000: 295; Özşahin, 2017: 213; Tavkul, 2020: 325; Uyğur, 2019: 520; Koçak, 2021: 56; Koç vd., 2003: 495; Yudahin, 2011: 664; Pekacar, 2011: 305; Eker, 1998: 435; Öner, 2015: 416).

ET teñri

Krç. Blk. *teyri* "tanrı"

krş. Bşk. *teñri*; Kkp. *teñir*; Kar. *teñri*; Kzk. *teñir*; Krg. *teñiri*; Kır. Tat. *tañrı*; Kmk. *teñiri*; Tat. *teñri* (Gabain, 2000: 298; Özşahin, 2017: 599; Tavkul, 2020: 352; Uyğur, 2019: 574; Koçak, 2021: 150; Koç vd., 2003: 527; Yudahin, 2011: 725; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 330; Pekacar, 2011: 330; Öner, 2015: 459).

2. 2. 3. Düşmesi

-ñ- > (-g-) > Ø

ET köñül

Krç. Blk. *köl* "gönül"

krş. Bşk. *küñil*; Kkp. *kewil/köñil* Kar. *köñül*; Kzk. *köñil*; Krg. *könğül*; Kır. Tat. *göñül*; Kmk. *göñül*; Nog. *köñil*; Tat. *küñil* (Gabain, 2000: 283; Özşahin, 2017: 309; Tavkul, 2020: 216; Uyğur, 2019: 271, 283; Çulha, 2006: 149; Koç vd., 2003: 247; Yudahin, 2011: 503; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 126; Pekacar, 2011: 140; Eker, 1998: 435; Öner, 2015: 240).

ET süñük

Krg. *sök* "kemik"

krş. Bşk. *höyek*; Krç. Blk. *süyek*; Kkp. *süyek*; Kar. *süvek*; Kzk. *süyek*; Kmk. *süyek*; Nog. *süyek*; Tat. *söyek* (Gabain, 2000: 295; Özşahin, 2017: 213; Tavkul, 2020: 325; Uyğur, 2019: 520; Koçak, 2021: 56; Koç vd., 2003: 495; Yudahin, 2011: 664; Pekacar, 2011: 305; Eker, 1998: 435; Öner, 2015: 416).

ET *yañak*

Kkp. *jaq*; Kzk. *jaq*; Nog. *yaq* "yanak"

krş. Bşk. *yañak*; Krç. Blk. *cayaq*; Kar. *yayak*; Kır. Tat. *yanak*; Kmk. *yayak*; Tat. *yañak* (DLT: 949; Özşahin, 2017: 692; Uyğur, 2019: 220; Çulha, 2006: 119; Koç vd., 2003: 153; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 375; Pekacar, 2011: 390; Eker, 1998: 436; Öner, 2015: 555).

2. 2. 3. Son Seste

/ñ/ ünsüzü söz sonunda Kıpçak grubu Türk lehçelerinde dağımık bir görünüm arz etmektedir. Söz konusu ünsüz korunmuş ya da /n/ ve /m/ seslerine değişmiştir.

2. 2. 3. 1. Korunması

-ñ > -ñ

ET *soñ*

Bşk. *huñ*; Kkp. *soñ*; Kzk. *soñğı*; Kmk. *soñ*; Nog. *soñ*; Tat. *soñ* "son, sonra"

krş. Kar. *son*; Krg. *song*; Kır. Tat. *son*; (Gabain, 2000: 294; Özşahin, 2017: 219; KKTS4: 214; Çulha, 2016: 100; Koç vd., 2003: 487; Yudahin, 2011: 659; Üseinov, 2015: 228; Pekacar, 2011: 299; Kalmıkova vd., 1963: 303; Öner, 2015: 413).

ET *biñ*

Bşk. *mîñ*; Krç. Blk. *miñ*; Kar. *miñlen-*; Kzk. *muñ*; Krg. *miñ*; Kır. Tat. *biñ*; Kmk. *miñ*; Tat. *mîñ* "1000" (Tekin, 2016: 297; Özşahin, 2017: 408; Tavkul, 2020: 272; Çulha, 2006: 87; Koç vd., 2003: 392; Yudahin, 2011: 567; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 62; Pekacar, 2011: 201; Öner, 2015: 336).

2. 2. 3. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ > -n

ET *biñ-* < **bîñ-*

Bşk. *mîñ-*; Krç. Blk. *min-*; Kar. *min-*; Kzk. *min-*; Krg. *min-*; Kır. Tat. *min-*; Kmk. *min-*; Nog. *min-*; Tat. *mîñ-* "binmek" (Tekin, 2016: 297; TDBUÜ: 183; Özşahin, 2017: 408; Tavkul, 2020: 272; Çulha, 2006: 86; Koç vd., 2003: 393; Yudahin, 2011: 567; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 225; Pekacar, 2011: 200; Kalmıkova vd., 1963: 224; Öner, 2015: 336).

ET *kaçañ*

Bşk. *kaşan*; Krç. Blk. *açan/kaçan*; Kkp. *kaşan*; Kar. *kaçan*; Kzk. *kaşan*; Krg. *kaçan*; Kır. Tat. *kaçқан*; Kmk. *kaçan*; Nog. *kaşan*; Tat. *kaçan* "ne zaman, o zaman" (Gabain, 2000: 276; Tavkul, 2020: 61, 227; Eker, 1998: 265; Çulha, 2006: 71; Koç vd., 2003: 304; Yudahin, 2011: 381; Üseinov, 2005: 124; Pekacar, 2011: 240).

-ñ > -m

ET *eñ*

Krç. Blk. *em* "en, pek, çok"

krş. Bşk. *iñ*; Kkp. *yeñ*; Kzk. *eñ*; Krg. *en*; Kar. *eñ*; Kır. Tat. *eñ*; Kmk. *iñ*; Nog. *yeñ*; Tat. *iñ* (Gababin, 2000: 264; Özşahin, 2017: 252; Tavkul, 2020: 164; Eker, 1998: 440; Bayniyazov vd., 2019: 184; Yudahin, 2011: 331; Çulha, 2006: 61; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 110; Pekacar, 2011: 165; Eker, 1998: 440; Öner, 2015: 172).

ET *kalıñ*

Bşk. *kalım*; Krç. Blk. *kalım*; Kır. Tat. *kalım*; Kmk. *kalım*; Nog. *kalım*; Tat. *kalım* "ceyiz"

krş. Kkp. *kalıñ*; Kar. *kalın*; Kzk. *kalıñ*; Krg. *kalıñ* (DLT: 679; Özşahin, 2017: 321; Tavkul, 2020: 229; Uyğur, 2019: 311; Çulha, 2006: 72; Koç vd., 2003: 282; Yudahin, 2011: 390; Muzafarov ve Muzafarov, 2018: 182; Eker, 1998: 440).

2. 3. Kuzeydoğu Grubu Türk Lehçelerinde

2. 3. 1. Ön Seste

/ñ/ ünsüzü Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde ön ses durumunda bulunmamaktadır.

2. 3. 2. İç Seste

/-ñ-/ ünsüzünün durumu Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde sistematik bir tutarlılık arz etmemektedir. Söz konusu sesin korunduğu, /-n-/ sesine değiştiği ve düştüğü örneklere dağınık olarak rastlanılmaktadır. Düşme olayının bulunduğu sözcükler incelendiğinde bu ünsüz düşmesinin telâfi uzunluğu denilen ikincil uzunluklar oluşturduğu izlenmektedir.

2. 3. 2. 1. Korunması

-ñ- > -ñ-

ET *köñül*

Alt. *köñül*; Hak. *köñil* "gönül" (Gabain, 2000: 283; Naskali ve Duranlı, 2019: 140; Naskali vd., 2007: 270).

ET *meñgü*

Alt. *möñkü*; Hak. *möñi*; Tuv. *möñge* "ebedi, sonsuz"

krş. Hak. *mükü/möge/mögü/mügü* (Gabain, 2000: 287; Naskali ve Duranlı, 2019: 157; Naskali vd., 2007: 308, 310; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 78).

ET *üzeñü*

Alt. *üzeñi*; Hak. *izeñe*; Tuv. *ezeñgi* "üzengi" (KTS: 911; Naskali ve Duranlı, 2019: 232; Naskali vd., 2007: 214; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 44).

2. 3. 2. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ- > -n-

ET *inek*

Alt. *inek*; Hak. *inek*; Tuv. *inek* "inek" (Gabain, 2000: 275; Naskali ve Duranlı, 2019: 104; Naskali vd., 2007: 211; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 60).

2. 3. 2. 3. Düşmesi

-ñ- > (-g-) > Ø

ET *süñük*

Alt. *sök*; Hak. *sök*; Tuv. *sök* "kemik" (Gabain, 2000: 295; Naskali ve Duranlı, 2019: 185; Naskali vd., 2007: 462; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 95).

ET *yañak*

Alt. *cāk*; Hak. *nāh*; Tuv. *cāk* "yanak" (DLT: 949; Naskali ve Duranlı, 2019: 51; Naskali vd., 2007: 313; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 19).

ET *yañı*

Hak. *nā*; Tuv. *çā* "yeni"

krş. Alt. *cañı* (Gabain, 2000: 308; Naskali ve Duranlı, 2019: 56; Naskali vd., 2007: 313; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 19).

2. 3. 3. Son Seste

/ñ/ ünsüzü söz sonunda Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde sistemli bir şekilde korunmuştur.

2. 3. 3. 1. Korunması

-ñ > -ñ

ET *buñ*

Alt. *muñ*; Hak. *muñ*; Tuv. *muñ* "üzüntü, keder" (Tekin, 2016: 298; Naskali ve Duranlı, 2019: 158; Naskali vd., 2007: 309; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 78).

ET *teriñ*

Alt. *tereñ*; Hak. *tireñ*; Tuv. *tereñ* "derin" (Gabain, 2000: 299; Naskali ve Duranlı, 2019: 206; Naskali vd., 2007: 513; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 106).

ET *oñ*

Alt. *oñ*; Hak. *oñ*; Tuv. *oñ* "sağ taraf" (Gabain, 2000: 288; Naskali ve Duranlı, 2019: 162; Naskali vd., 2007: 334; Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 82).

2. 4. Karluk Grubu Türk Lehçelerinde

2. 4. 1. Ön Seste

/ñ/ ünsüzü Karluk grubu Türk lehçelerinde ön seste bulunmamaktadır.

2. 4. 2. İç Seste

/-ñ-/ ünsüzünün durumu Karluk grubu Türk lehçelerinde sistematik bir tutarlılık arz etmemektedir. Söz konusu sesin korunduğu ve /-n-/ ile /-y-/ seslerine geliştiği örneklerle dağınık olarak rastlanılmaktadır.

2. 4. 2. 1. Korunması

-ñ- > -ñ-

ET *beñü/beñgü/meñü/meñgü*

Özb. *mañu*; Y. Uyg. *meñgü* "sonsuz, bengi" (Gabain, 2000: 267, 286; Üşenmez vd., 2016: 275; Necip, 2013: 267).

ET *köñül*

Özb. *kâñil*; Y. Uyg. *köñül* "gönül" (Gabain, 2000: 283; Üşenmez vd., 2016: 254; Necip, 2013: 205).

ET *teñiz*

Özb. *deñiz*; Y. Uyg. *dîñiz* "deniz" (DLT: 868; Üşenmez vd., 2016: 117; Necip, 2013: 101).

ET *toñuz*

Özb. *toñiz*; Y. Uyg. *toñguz* "domuz" (Tekin, 2016: 311; Üşenmez vd., 2016: 465; Necip, 2013: 419).

ET *yañaq*

Y. Uyg. *yañaq* "yanak"

krş. Özb. *yanâq* (DLT: 949; Üşenmez vd., 2016: 491; Necip, 2013: 459).

2. 4. 2. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ- > -n-

ET *yañaq*

Özb. *yanâq* "yanak"

krş. Y. Uyg. *yañaq* (DLT: 949; Üşenmez vd., 2016: 491; Necip, 2013: 459).

ET *köñlek*

Y. Uyg. *köynek* "gömlek"

krş. Özb. *köylak* (DLT: 738; Üşenmez vd., 2016: 257; Necip, 2013: 209).

-ñ- > (-g-) > -y-

ET *köñlek*

Özb. *köylak*; Y. Uyg. *köynek* "gömlek" (DLT: 738; Üşenmez vd., 2016: 257; Necip, 2013: 209).

ET *süñük*

Özb. *suyak* "kemik"

krş. Y. Uyg. *sünek* (Gabain, 2000: 295; Üşenmez vd., 2016: 441; Necip, 2013: 368).

2. 4. 3. Son Seste

/ñ/ ünsüzü söz sonunda Yeni Uygur Türkçesinde sistemli bir şekilde korunurken Özbek Türkçesinde hem korunduğu hem de /-n/ sesine geliştiği örneklerle rastlanılmaktadır.

2. 4. 3. 1. Korunması

-ñ > -ñ

ET buñ/muñ/mıñ

Özb. *muñ*; Y. Uyg. *muñ* “üzüntü, tasa” (Gabain, 2000: 270, 287; Üşenmez vd., 2016: 305; Necip, 2013: 279).

ET tañ

Özb. *toñ*; Y. Uyg. *tañ* “tan, sabah” (Gabain, 2000: 296; Üşenmez vd., 2016: 459; Necip, 2013: 388).

ET yūñ/yuñ < *yūñ

Özb. *jun/yuñ*; Y. Uyg. *juñ/yuñ* “yün” (DLT: 989; TDBUÜ: 180; Üşenmez vd., 2016: 214, 508; Necip, 2013: 187, 472).

2. 4. 3. 2. Sürekliler Arası Değişmesi

-ñ > -n

ET teriñ

Özb. *teran* “derin” (Gabain, 2000: 299; Üşenmez vd., 2016: 455).

ET yūñ/yuñ < *yūñ

Özb. *jun/* “yün”

krş. Özb. *yuñ*; Y. Uyg. *juñ/yuñ* (DLT: 989; TDBUÜ: 180; Üşenmez vd., 2016: 214, 508; Necip, 2013: 187, 472).

3. Sonuç

Çağdaş Türk lehçelerinde ñ sesinin görünümünün karşılaştırmalı olarak incelendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Oğuz, Kıpçak, Kuzey Doğu ve Karluk grubunda söz konusu ses ön seste bulunmamaktadır.
2. Oğuz grubu Türk lehçelerinde ñ sesi korunmuş, ikizleşmiş ya da n ile m seslerine değişmiştir. Söz konusu değişiklikler şu şekilde gösterilebilir (Tablo 1).

Tablo 1. Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde ñ Sesi

	Az.	Gag.	Tkm.	TT
Ön Ses	-	-	-	-
ñ İç Ses	n, m	n, m	ñ, ññ	n, m
Son Ses	n	n	ñ, n	n

3. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde ñ sesi korunmuş ya da n, m, v, w ve y seslerine değişmiştir. Ayrıca dağmık olarak düştüğü durumlar da bulunmaktadır. Söz konusu değişiklikler şu şekilde gösterilebilir (Tablo 2):

Tablo 2. Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde ñ Sesi

	Bşk.	Krç. Blk.	Kkp.	Kar.	Kzk.	Krg.	Kır. Tat.	Kmk.	Nog.	Tat.
Ön Ses	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ñ İç Ses	ñ, y	ñ, y, Ø	ñ, y, w, Ø	ñ, n, m, v	ñ, y, Ø	ñ, n	n, ñ m, Ø	ñ, y	ñ, y, Ø	m, ñ, y
Son Ses	n, ñ m	n, ñ m	n, ñ	n, ñ	n, ñ	n, ñ	n, ñ m	n, ñ m	n, ñ m	n, ñ m

4. Kuzey Doğu grubu Türk lehçelerinde ñ sesi söz sonunda sistemli olarak korunurken söz içinde korunmuş, düşmüş ya da n sesine gelişmiştir. Söz konusu değişiklikler şu şekilde gösterilebilir (Tablo 3).

Tablo 3. Kuzey Doğu Grubu Türk Lehçelerinde ñ Sesi

		Alt.	Hak.	Tuv.
ñ	Ön Ses	-	-	-
	İç Ses	ñ, n, Ø	ñ, n, Ø	ñ, n, Ø
	Son Ses	ñ	ñ	ñ

5. Karluk grubu Türk lehçelerinde ñ sesi korunmuş, düşmüş ya da n ile y seslerine gelişmiştir. Söz konusu değişiklikler şu şekilde gösterilebilir (Tablo 4).

Tablo 4. Karluk Grubu Türk Lehçelerinde ñ Sesi

		Özb.	Y. Uyg.
ñ	Ön Ses	-	-
	İç Ses	n, ñ, y	ñ, y
	Son Ses	n, ñ	ñ

Kaynaklar

- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, E., ve Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J., ve Koç, K. (2019). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, F. (2002). *Türklerin Dili*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buran, A., ve Durukoğlu, G. (2022). Diwanu Lugâti't Türk'e Göre Arapçada Bulunmayan Türkçe Seslerin Nitelikleri ve Yazıda Gösterilme Biçimleri -Tâli Harfler-. E. Sırtı içinde, *Türk Dili ve Edebiyatları Çalışmaları* (s. 31-66). İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Choi, H. (1992). *Oğuz Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fonolojisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çağatay, S. (1954). Türkçede ñ-ğ Sesine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, 15-30.
- Çulha, T. (2006). *Karaycanın Kısa Sözcükleri Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Ehmetyanov, R., Möhemmetdinov, R., Nurieva, F., ve Ganiev, F. (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*. (M. Öner, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, S. (1998). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* - Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gaydarci, G. A., Koltzka, E. K., Pokrovskaya, L. A., ve Tukan, B. P. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. (N. A. Baskakov, Dü., İ. Kaynak, ve A. M. Doğru, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güllüdağ, N. (1998). *Nogay Türkçesi Grameri (Nogaylar-Dil Özellikler-Metin-Sözlük)* - Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsoy Naskali, E., ve Duranlı, M. (2019). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E., Butanayev, V., İsina, A., Şahin, E., Şahin, L., ve Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalmikova, C. A., Abdulcalilova, F. A., Dcanbidaevy, C. K., Dcanbidaevy, K. K., Dcanibekovoy, K. A., Kaybalieva, Z. K., Murzabekova, A. K. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar*. (N. A. Baskakov, Dü.) Moskova: Karaçaevo-Çerkesskiy Nauçno-İssledovate Lskiy İnstitut Yazıka Literatürü i İstorii.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Karakalpak Tilinin Tüsindirme Sözlüğü* (Cilt 1). (1982). Nukus: Özbekstan SSR İlimler Akademiyası Karakalpakstan Filialı N. Devkaraev Atındagı Tarih, Til hem Edebiyat İnstitutı.
- Karakalpak Tilinin Tüsindirme Sözlüğü* (Cilt 2). (1984). Nukus: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasının Karakalpakstan Filialı N. Devkaraev Atındagı Tarih, Til hem Edebiyat İnstitutı.
- Karakalpak Tilinin Tüsindirme Sözlüğü* (Cilt 3). (1988). Nukus: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasının Karakalpakstan Filialı N. Devkaraev Atındagı Tarih, Til hem Edebiyat İnstitutı.
- Karakalpak Tilinin Tüsindirme Sözlüğü* (Cilt 4). (1992). Nukus: Özbekstan Respublikası İlimler Akademiyası Karakalpakstan Bölümünün N. Devkaraev Atındagı Til hem Edebiyat İnstitutı.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. (1991). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *N Sesine Dair*. IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı-Bilge Tonyukuk Anısına . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A., ve Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koçak, M. (2021). *Karay Türkçesi Ağızları Tematik Söz Varlığı (Haliç-Lutsk, Kırımı Trakay)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kúnos, I. (1999). *Kasantatarisches Wörterverzeichnis*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muzafarov, R., ve Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük*. (N. Seyityahya (Seytyagyayev), Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (İ. Kurban, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orucov, E., Abdullayev, B., ve Rehimzade, N. (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*. (A. Ahundov, Dü.) Bakü: Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, Şerq-Gerb Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Poppe, N. (1994). *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri*. (Z. Kaymaz, Çev.) İstanbul: Töz Dizgi Tasarım Grafik Yayınları.
- Starostin, S. A., Dybo, A. V., ve Mudrak, O. A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uyğur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü (Karakalpakça-Türkçe Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üseinov, S. M. (2005). *Kırımskotatarsko-Russki Slovar*. Simferopol: Ocaq Yayınevi.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S., ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (A. Taymas, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-